

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д. УШИНСЬКОГО»

ІВАНЕНКО ЯРОСЛАВА АНДРІЇВНА

УДК 811.112.2'255.4:82-32 (043.3)

**ФУНКЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ДОПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО АНАЛІЗУ
ТЕКСТУ СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ НОВЕЛ**

10.02.16 – перекладознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії і практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат філологічних наук, доцент
Кудіна Олена Федорівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри теорії і практики
перекладу з німецької мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Стеріополо Олена Іванівна
Київський національний
лінгвістичний університет,
професор кафедри [германської і](#)
[фіно-угорської філології](#);

кандидат філологічних наук, доцент
Гавриш Михайло Михайлович,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
завідувач кафедри німецької мови.

Захист відбудеться «27» грудня 2014 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.05 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «26» листопада 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. А. Дружина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Теорія перекладу на сучасному етапі свого розвитку займається розглядом насамперед двох основних галузей: дослідження трансляції як процесу перекладацької діяльності та як аналізу продукту цієї діяльності (У. Кауц). Реферована дисертаційна робота належить до першої галузі: дослідження перекладу як процесу, зосереджуючи увагу на підготовчому етапі здійснення якісного перекладу – доперекладацькому аналізу тексту. Залучення перекладу як результату виконаного доперекладацького аналізу тексту слугує доведенню його ефективності.

На вагомості доперекладацького аналізу тексту для перекладу тексту будь-якого стилю і художньої літератури зокрема, що відіграє значну роль у міжкультурній комунікації, забезпечуючи адекватне розуміння ідей автора та збереження істинного смислу твору в перекладі, наголошують такі науковці сьогодення: Л. Г. Бабенко, М. П. Брандес, О. О. Гончарова, А. І. Домашнев, С. М. Іваненко, С. М. Іконніков, І. П. Ільїн, Т. А. Казакова, Ю. В. Казарін, С. М. Квіт, В. І. Кононенко, В. А. Кухаренко, С. Лан, Л. К. Латишев, Й. К. Майстер, В. П. Марко, М. Мартінез, В. В. Одінцов, В. І. Провоторов, Г. Я. Солганік, М. Турмайр, К. Фандріх, І. В. Чаричанська, І. П. Шишкіна та інші. Когнітивний аспект процесу перекладу досліджували Р. Єскелайнен, Х.Р.Крінгс, В. Льоршер, Т. Хайден, Г. Ханзен та ін., однак ці дослідження розглядають процес, що відбувається, як пише Т. Хайден, у «чорному ящику» перекладу, і наукові розвідки цих дослідників спрямовані насамперед на когнітивні та психокогнітивні процеси доперекладацького етапу перекладу, що здійснюються завдяки міждисциплінарному підходу до наукових досліджень.

Актуальність роботи зумовлена спрямованістю сучасних досліджень на переклад як процес і відсутністю спеціальних дисертаційних досліджень, присвячених комплексному аналізу доперекладацького етапу роботи над текстом (художньої літератури), який має перекладатися, що допоможе вирішити проблему досягнення найвищого рівня еквівалентності засобів тексту перекладу щодо тексту оригіналу та його адекватності (С. Басснетт-Макгайр, Ф. Д. Батюшков, Г. В. Ейгер, Р. П. Зорівчак, О. Каде, В. І. Карабан, Дж. Й. Б. Касагранде, Т. Р. Кияк, В. Н. Комісаров, І. В. Корунець, Л. А. Міщенко, Ю. А. Найда, П. Ньюмарк, А. Нойберт, О. Д. Огуй, К. Райс, Я. І. Рецкер, Т. Севорі, А. А. Смірнов, Р. Якобсон та інші).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках комплексної наукової теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка № 06 БФ 044-01 «Розвиток і взаємодія мов та літератур в умовах глобалізації», затвердженої Міністерством освіти і науки України.

Мета дослідження полягає у розробці методики доперекладацького аналізу тексту відповідно до функціональної специфіки жанру новели.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- 1) встановити характеристики художнього твору, релевантні для доперекладацького аналізу тексту;
- 2) визначити закономірності доперекладацького аналізу художнього тексту на основі моделей тексту і моделей перекладу, розробити його методику;

3) схарактеризувати модель жанру «новела» та здійснити аналіз горизонтальної і вертикальної структур німецькомовних новел (композиційно-мовленнєві форми (КМФ), архітектоніко-мовленнєві форми (АМФ), тональності) та її перекладу;

4) з'ясувати особливості відбиття реалій, наявних у мові оригіналу, у перекладі;

5) зробити переклад новели Карін Іванчіч «Паніка» українською мовою на основі здійсненого доперекладацького аналізу тексту;

6) проаналізувати та систематизувати співвідношення понять «адекватності» й «еквівалентності» та проаналізувати адекватність перекладу;

7) провести експеримент на перевірку гіпотези щодо ефективності доперекладацького аналізу тексту з метою досягнення адекватності його перекладу.

Об'єктом дослідження є доперекладацький аналіз тексту сучасної німецькомовної новелістики.

Предмет дослідження становить методика доперекладацького аналізу художнього тексту та аналіз її ефективності щодо підвищення рівня адекватності перекладу німецькомовної новелістики.

Матеріалом дослідження є новела австрійської письменниці Карін Іванчіч «Паніка» (*Panik*) та свій переклад її українською мовою, що була обрана основним ілюстративним матеріалом дослідження як яскравий приклад сучасної новелістики та новели німецького письменника Гартмута Ланге (*Die Ewigkeit des Augenblicks, Der Bürgermeister von Teltow, Das Haus in der Dorotheenstraße, Die Cellistin, Der Schatten*), загальним обсягом 274 558 знаків.

У роботі застосовано такі **методи**: з емпіричних – *спостереження, порівняння, вимірювання та експеримент* для обґрунтування ефективності доперекладацького аналізу тексту; з теоретичних – *аналіз, синтез, індукція, дедукція та абстрагування* для вдосконалення доперекладацького аналізу тексту художньої літератури та розробки відповідної методики, *табличний та графічний* методи, метод *екстраполяції, моделювання* для систематизації та унаочнення даних, отриманих у результаті проведення перекладацького експерименту на перевірку адекватності із залученням *апроксимативного* методу на підтвердження висунутої гіпотези. Основним методом є *системно-функціональний*, за допомогою якого досліджено умови формування змісту і його вираження в мовних і мовленнєвих конструкціях, а також умови функціонування цього змісту, оформленого у вигляді художнього твору-оригіналу та перекладу. Також використано елементи *зіставного аналізу* для встановлення еквівалентності одиниць перекладу.

Наукова новизна роботи полягає у всебічній розробці методики доперекладацького аналізу тексту художньої літератури та обґрунтуванні його ефективності для досягнення високого рівня адекватності перекладу. Доперекладацький аналіз тексту художньої літератури вперше став предметом спеціального дисертаційного дослідження, вперше обґрунтовано і введено в обіг поняття «контрафактуального топосу» та «контрафактуальних топонімів» як засобів фікційного зображення фіктивної реальності в оригіналі та перекладі, також уточнено поняття доперекладацького аналізу тексту, на основі якого вперше було

здійснено переклад новели Карін Іванчіч «*Panik*». Запропоновано методика визначення кількісного співвідношення засобів досягнення адекватності тексту перекладу на семантичному рівні за використання одиниці перекладу (слово та словосполучення), а також встановлено кількісне співвідношення засобів адекватного вираження тональності тексту на синтаксичному рівні, при цьому вперше використано одиницю перекладу з експлікацією на лексичному та синтаксичному рівнях. Уточнено основні методи, теорії та поняття перекладу з погляду доперекладацького аналізу тексту та визначено його прийоми для досягнення адекватності художнього перекладу.

Теоретичне значення роботи визначається її внеском у перекладознавство через: розробку методики доперекладацького аналізу тексту художньої літератури, дефініції поняття «доперекладацького аналізу тексту», формування понять «контрафактуального топосу» та «контрафактуальних топонімів» і їх значущості для перекладу, розробку системи підрахунку кількісного показника адекватності перекладу для уривків художніх творів та творів малого обсягу.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання матеріалів та результатів дослідження у викладанні курсів теорії та практики перекладу, інтерпретації тексту, написанні курсових і дипломних робіт, у практиці викладання німецької мови як іноземної та підготовці перекладачів художнього тексту високої кваліфікації. Оpubлікований переклад новели Карін Іванчіч «Паніка» (2014), здійснений на основі запропонованого доперекладацького аналізу тексту, можна використовувати на заняттях з перекладу.

Апробація результатів дослідження. Дисертація проходила обговорення по розділах на засіданнях кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Основні положення дисертації було представлено на восьми наукових конференціях: Всеукраїнська науково-методична конференція «Нові концепції викладання іноземної мови у світлі сучасних вимог» (Київ, 2010), VI Міжнародна науково-практична конференція «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2012), Студентська науково-практична конференція «Україна і світ: діалог мов та культур» (Київ, 2011), Всеукраїнський колоквиум аспірантів «Junge Germanistik diskutiert» (Львів, 2013), XX міжнародна науково-практична конференція Асоціації українських германістів «Україна та німецькомовні країни в діалозі літератур, мов та культур» (Львів 2013), XV міжнародна конференція викладачів німецької мови «IDT 2013 Bozen Deutsch von Innen Deutsch von Außen» (м. Больцано, Італія, 2013), Міжнародна наукова конференція «Етнознакові функції: культура, мова, література, фольклор» (Київ, 2014), Міжнародна науково-методична конференція «Нові концепції викладання іноземної мови у світлі сучасних вимог» (Київ, 2014).

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження викладено в одинадцяти публікаціях: у чотирьох статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених ДАК України; чотирьох тезах доповідей на конференціях; одній статті у науковому збірнику; одній статті у закордонному науковому виданні; в опублікованому перекладі новели Карін Іванчіч «Паніка».

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел – 195 бібліографічних позицій. У роботі подано 6 таблиць та 10 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 200 сторінок. Текстова частина – 180 сторінок, 5 додатків до роботи – 32 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, сформульовано основну мету та завдання, об'єкт та предмет дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, надано опис матеріалу та використаних методів, викладено інформацію про апробацію отриманих результатів.

Перший розділ дисертаційного дослідження «**Складові доперекладацького аналізу тексту**» становлять сім частин, у яких розглянуто культурологічні засади перекладу і доперекладацького аналізу тексту, категорію простору у перекладі, визначено роль топосу в доперекладацькому аналізі тексту. Досліджено поняття інтерпретації тексту як тлумачення, спрямоване на розкриття смислів, прихованих у тексті, та пізнання людиною всесвіту, уточнено основні поняття перекладу: «адекватність» та «еквівалентність». Скласифіковано найвідоміші твердження, висловлені науковцями щодо адекватності та еквівалентності тексту за принципом використання ними терміна «еквівалентність», терміна «адекватність», або ж обох цих понять. Першу групу представляють Т. Севорі та А. А. Смірнов, другу – С. Басснетт-Макгайр, О. Каде, Дж. Й. Б. Касагранде, В. Н. Комісаров, Ю. А. Найда, П. Ньюмарк, Р. Якобсон, третю – Ф. Д. Батюшков, В. І. Карабан, А. Нойберт, К. Райс та Я. І. Рецкер. Слушною вважається позиція В. Н. Комісарова щодо розподілу еквівалентності на рівні та типи, а також розрізнення понять «адекватності» та «еквівалентності» за К. Райс.

Узагальнено теоретичні засади художнього перекладу щодо моделей перекладу, серед яких ситуативна, трансформаційна, семантична, комунікативна та інформативна полягають у пошуку одиниці перекладу (мовні одиниці, синтаксичні структури, повідомлення, зміст та смисл), зведення її до однієї одиниці, наявної в усіх мовах, та в пошуку відповідників у мові перекладу, які використовуються для опису цієї одиниці. Усі моделі перекладу підпорядковуються основним стратегіям перекладу, які можна об'єднати у дві групи. До першої належать такі основні стратегії перекладу, як одомашнення, відчуження та текст-гібрид, до другої – ілюзійнізм та антиілюзійнізм.

Уточнено поняття «екстралінгвальних факторів» текстотворення, які разом з лінгвальними факторами становлять предмет доперекладацького аналізу тексту. Досліджено становлення новели та сучасне бачення цього жанру, моделі тексту літературного твору з метою застосування отриманих відомостей для досягнення адекватності у перекладі.

Схарактеризовано особливості художньої літератури з позиції доперекладацького аналізу тексту, такі, як естетична інформація, антропоцентризм, фікційність, які втілюються в головній ідеї твору, образі автора, композиції, образності та стилі.

Другий розділ дисертаційного дослідження «**Теоретико-методологічні засади доперекладацького аналізу тексту**» присвячено його методологічному складнику. У цьому розділі розглядається наукова парадигма, сучасні методи і методика дослідження, які дозволяють не тільки здобувати нове методологічне знання, а й систематизувати його. Розглянуто триелементну структуру методу, яку становлять теорія методу, комплекс науково-дослідницьких прийомів та комплекс технічних засобів і процедур; загальнонаукові методи, що використовуються у реферованому дослідженні: з емпіричних – спостереження, порівняння, вимірювання та експеримент; з теоретичних – аналіз, синтез, індукція, дедукція та абстрагування; табличний і графічний методи, метод екстраполяції, моделювання, діалектичний, феноменологічний.

Кожна галузь науки характеризується наявністю спеціальних, конкретно-наукових методів, які розглядаються у взаємозв'язку з теоріями та підходами, у межах яких вони виникли. У роботі релевантними є методи та методика міждисциплінарного підходу прикладних досліджень у галузі перекладознавства (мультимедійний та комунікативний підхід, методи теорії сприйняття та когнітивного підходу, close та wide reading, структуралістські та наратологічні методи, герменевтика та теорія скопосу як метод).

Для мультимедійного підходу характерними є інтерпретативні методи емпіричного дослідження, а для комунікативного – квалітативні й кількісні методи. У межах цих підходів, показових для доперекладацького аналізу тексту, типовим є комбінування основних літературознавчих методів, більшість із яких має міждисциплінарний характер: герменевтичного, психолінгвістичного, пост-структуралістського, гендерного, підґрунтям яких є такі загальнонаукові методи, як аналіз, опитування та спостереження.

Герменевтичний метод ґрунтується на передачі інформації, аналізі попереднього уявлення, розумінні тексту, а також висуванні гіпотез, які допомагають досягнути розуміння тексту на доперекладацькому етапі опрацювання оригіналу, та їх перевірки.

Теорія скопосу К. Райс та Х. Й. Вермеера як одна із сучасних перекладацьких теорій має зворотний зв'язок із доперекладацьким аналізом тексту, який носить практичний характер і може виступати частиною загального процесу встановлення скопосу твору, оскільки його детальне виконання призводить до глибшого розуміння тексту з урахуванням внутрішньо- і зовнішньотекстових факторів.

До методів теорії сприйняття і когнітивного підходу належать обґрунтування гіпотези, експеримент, аналіз отриманих даних та їх інтерпретація.

Методи close та wide reading дають реципієнту розуміння і змісту тексту, і його культурно-історичного контексту, дають змогу дослідити інтертекстуальність і інтермедіальність тексту оригіналу, щоб правильно відтворити його у перекладі.

Структуралістський та наратологічний підходи послуговуються такими методами, як членування, абстрагування, диференціація та аналіз внутрішньотекстових, когнітивних і культурологічних аспектів тексту оригіналу.

Третій розділ дисертаційного дослідження «**Характерні ознаки доперекладацького аналізу художнього тексту**» складається з чотирьох частин. У першій описується розроблена методика доперекладацького аналізу художнього

тексту, що ґрунтується на використанні методів і підходів, описаних у другому розділі дисертації та об'єднаних в одну систему за допомогою питань, сформульованих Катаріною Менг для перевірки повноти інформаційного повідомлення, а саме: «хто?», «що?», «де?», «коли?» «як?» і «навіщо?». Шукаючи відповіді на ці питання, перекладач досліджує не лише лінгвальні, але й екстралінгвальні фактори.

Розроблена методика відрізняється від оригінальних питань К. Менг наявністю питання «кому?», яке розкриває аспект адресатності твору, що є надзвичайно важливим фактором у царині художнього перекладу. Питання «де?» і «коли?» об'єднані в одне – на основі поняття хронотопу за Михайлом Бахтіним, а від питання «як?» відокремлюються питання «якими словами?» та «якими реченнями?» (у Крістіани Норд фіксуємо загалом 16 питань). Методологічну основу розробленого доперекладацького аналізу тексту ілюструють рисунки 1, 2.

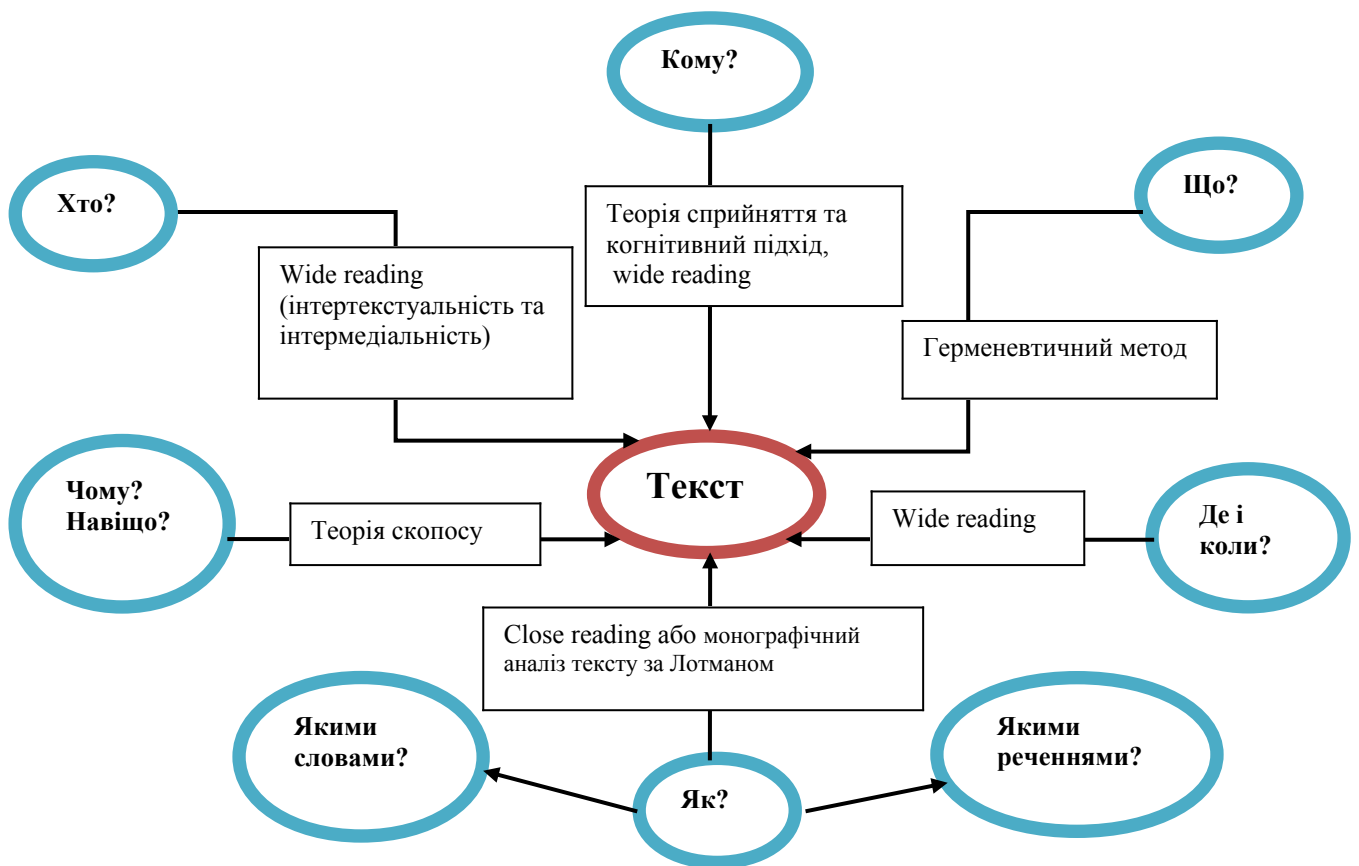

Рис. 1. Методика доперекладацького аналізу тексту. Методи та підходи.

Вони містять ключові питання, на які має спиратися перекладач під час доперекладацького аналізу тексту з метою кращого розуміння та інтерпретації тексту оригіналу та методи і підходи доперекладацького аналізу тексту, а саме: теорія сприйняття та когнітивний підхід, теорія скопосу, герменевтичний метод, close reading, монографічний аналіз тексту за Ю. М. Лотманом, wide reading (див. рис.1). А також предмет аналізу, тобто того, яка частина інформації досліджується в межах того, чи іншого питання (див. рис. 2). Слід зазначити, що пропонується методика накладається на такі основні елементи «класичного» стилістичного аналізу

тексту, як вертикальна та горизонтальна структури і тональність тексту. Конкретизуючи предмет дослідження, використовується система поділу тексту на п'ять рівнів: морфологічний, фонетичний, лексичний, синтаксичний та семантичний.

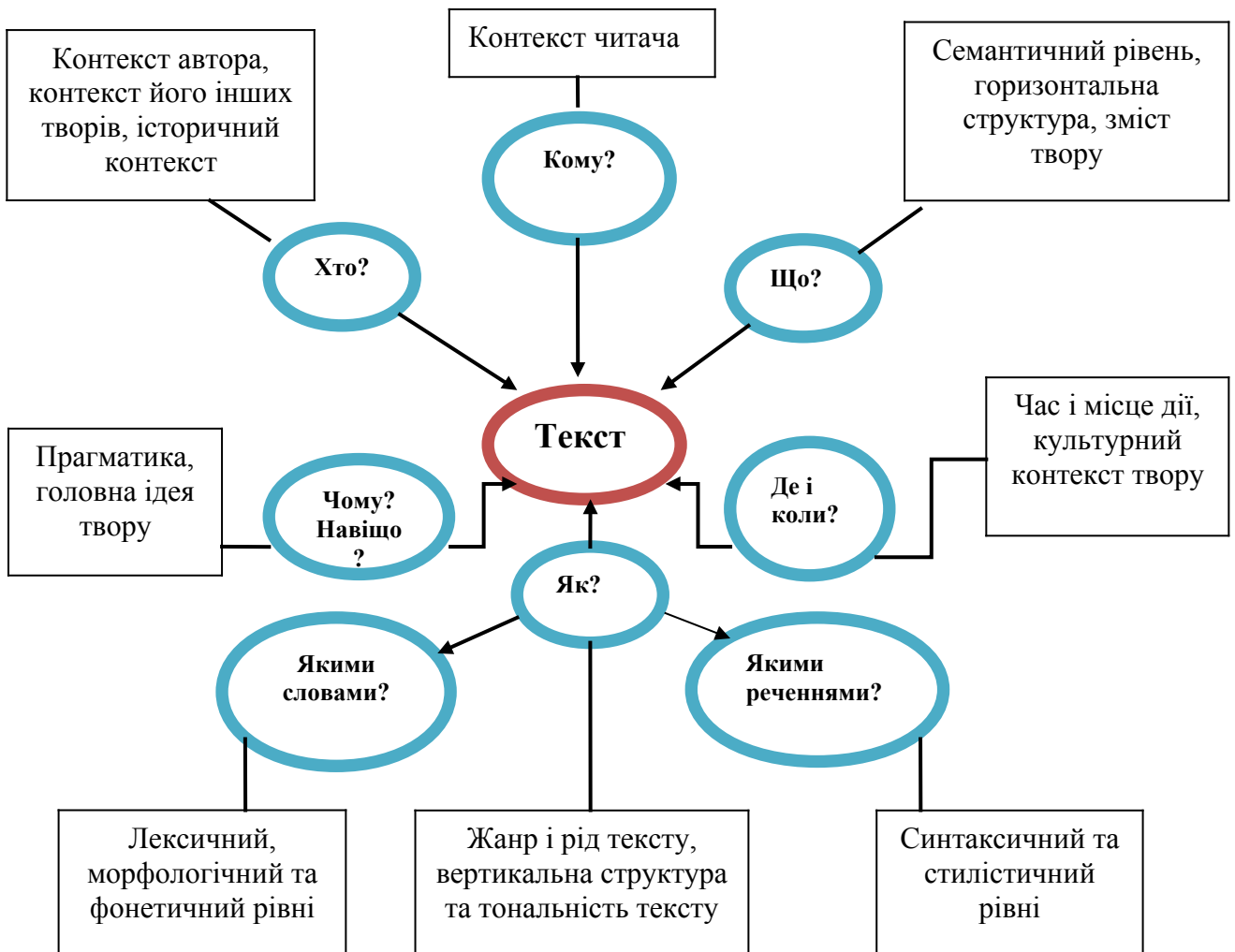

Рис. 2. Методика доперекладацького аналізу тексту. Сфери та предмети аналізу.

Для проведення аналізу нами була обрана така послідовність питань: «хто?», «кому?», «що?», «де та коли?», «як?» і «навіщо?».

У межах першого питання «хто?» досліджується контекст автора і вся інформація, пов'язана з ним, а саме: контекст інших його творів, контекст історичної епохи або ж часу та місця написання художнього твору, а також літературного напрямку, до якого належить автор (джерела можливої характеристики цього літературного напрямку). Для здійснення доперекладацького аналізу зазначеного аспекту художнього твору пропонуємо використовувати метод *wide reading* або ж метод широкого прочитання тексту як основний засіб дослідження контекстів із такими його компонентами, як інтертекстуальність та інтермедіальність. Також можуть застосовуватися психоаналітичні підходи та перевірка на біографічність-фіктивність.

Предметом дослідження другого питання «кому?» є адресатність або ж спрямованість художнього твору на певну цільову аудиторію, іншими словами –

контекст читача, надзвичайно важливий для збереження в тексті перекладу функціональної специфіки твору з урахуванням характеристик адресата перекладу – представника іншої культури. Окрім методу *wide reading*, пропонується також послуговуватися методами *теорії сприйняття та когнітивного підходу*.

Відповідь на питання «що?» є результатом дослідження семантичного рівня художнього твору, його змісту і, таким чином, його горизонтальної структури. Основним методом цього етапу доперекладацького аналізу є *герменевтичний*.

Наступні питання «де і коли?» налаштовують перекладача на встановлення місця, де відбуваються події, описані у художньому творі, а також часу дії у відповідному культурному контексті твору. Основним методом дослідження на цьому етапі виступає *wide reading*, так званий метод широкого культурного контексту.

П'ятим питанням, зверненим до перекладача, є питання «як?». Для відповіді на нього проводиться доперекладацький аналіз вертикальної структури твору і його тональності. Досліджуються такі фактори, як жанр та рід художнього тексту, а також його морфологічні, фонетичні, лексичні, синтаксичні та стилістичні особливості. Вони дають відповідь на питання «якими словами?» та «якими реченнями?». Основним методом при цьому є *close reading* або *монографічний аналіз тексту*.

Шостим, останнім питанням, на яке має дати відповідь перекладач на попередньому етапі опрацювання тексту-оригіналу є питання «чому?» або «навіщо?», яке розкриває прагматичний аспект твору, його головну ідею. Як метод на цьому етапі доперекладацького аналізу тексту використовується теорія скопосу. Було встановлено, що між цією теорією та доперекладацьким аналізом тексту може існувати двосторонній зв'язок. На відміну від теорії скопосу, доперекладацький аналіз тексту має практичний характер і може виступати частиною загального процесу встановлення скопосу твору, якщо він не відомий нам від самого початку, оскільки його детальне виконання призводить до глибшого розуміння тексту, отже допомагає правильно встановити скопос тексту до виконання перекладу. У цьому випадку зв'язок між ними і вплив можна відобразити за допомогою схеми: *оригінал* → *доперекладацький аналіз* → *скопос* → *переклад*.

Можливим є і другий варіант, коли скопос твору відомий перекладачеві заздалегідь. У такому випадку отримуємо схему: *скопос* → *доперекладацький аналіз оригіналу* → *переклад*.

У другій частині розділу наводиться приклад доперекладацького аналізу найбільшої за обсягом новели Карін Іванчіч «*Panik*» (133 с.) за розробленою методикою. У пункті «Хто?» досліджується постать автора, контекст її творчого доробку, а також історичний та культурний контексти, встановлюються характерні риси творчості, тобто звернення до гострих табуйованих проблем сьогодення, з якими стикається переважна більшість людей, і відображення цих проблем у дещо гротескній манері, специфічній драматичній стилістиці її письма.

У пункті «Кому?» досліджується адресатність тексту, потенційне читацьке коло – це переважно молодь від 16 до 30 років, яка цікавиться соціальними процесами, що відбуваються у суспільстві, та толерантно ставиться до проблематики сексуальності та ролі жінки в сучасному світі, у Австрії зокрема.

У пункті «Що?» досліджується зміст твору, його поділ за горизонтальною структурою на назву, зав'язку, розвиток подій, апогей та розв'язку. Кінцівки немає. Розглядаються АМФ, наявні у творі: діалоги, полілоги, монологічні діалоги (максимальна кількість речень у репліці становить 83 речення, уживаються розділові знаки, характерні для монологічного мовлення, але є й короткі питання, наявність яких перетворює окремі монологи протагоністів на діалог).

У пункті «Де і коли?» розглядаються фікційний час та простір розгортання подій новели – сучасний Відень за декілька років до міленіуму, досліджується національно-локальний колорит, створений ономастичними реаліями (лінгвокультуреми: назви сакральних споруд – *Stephansdom* – **собор святого Штефана** та *Antonskirche* – **церква святого Антона** (імена канонізованих релігійних особистостей відображаються українською із зазначенням їх святості), назви вулиць (*Kaiserstraße* – **Кайзерштрассе**, *Alserstraße* – **Альзерштрассе**, *Westbahnstraße* – **Вестбаништрассе**, *Lerchenfelderstraße* – **Лерхенфельдерштрассе**), провулків (*Bernardgasse* – **Бернардгассе**, *Porzellangasse* – **Порцелянгассе**, *Millergasse* – **Міллергассе**, *Liniengasse* – **Лінієнгассе**, *Schröttergasse* – **Шрёттергассе**). При цьому відмовляємося від додаткового застосування у перекладі іменників «вулиця» і «провулок», уживаних як правило для пояснення топоніма. Задля уникнення повторів та досягнення милозвучності власні назви та назви пам'яток архітектури, особливості перекладу яких сформувалися історично (*Wien* – **Відень**, *Kettenbrücke* – **Ланцюговий міст**), передаються у перекладі з урахуванням принципу історизму. Національно-локального колориту додають тексту також назви магазинів та закладів (*BILLA* – **БИЛЛА**, *ORPHEUM* – **ОРФЕЙ**), топоніми, відтворення яких потребує надання додаткової роз'яснювальної інформації, топоніми, для перекладу яких пропонується описовий переклад із варваризмами: *U3 Richtung Westbahnhof* – **лінія метро U3 у напрямку «Західний вокзал»**. Фікційність художнього твору частково втілюється в контрафактуальному топосі тексту, який становлять контрафактуальні топоніми, напр. *Milleniumsdenkmal* – **пам'ятник Тисячоліттю**, *Erzsebet-Brücke* – **міст Ержебет**, *Cecha-Brücke* – **Чехів міст**, *Spartaplatz* – **стадіон Спарти**, перенесені авторкою у фікційний топос Відня з Праги та Будапешта. Контрафактуальні топоніми є також носіями ідеї твору. Домінантною стратегією перекладу і, зокрема, відтворення реалій стала стратегія відчуження, однак до деяких із них було застосовано стратегію одомашнення (*Matura* – **атестат зрілості**, *Wodka* – **горілка**), що дає підставу класифікувати переклад як текст-гібрид.

У пункті «Як?» досліджується вертикальна структура новели, її тональність, загальні стилістичні особливості, виражені на морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях.

За вертикальною структурою новела оформлена КМФ: «опис», «розповідь», «міркування». Основною тональністю експозиції новели Карін Іванчіч є епічна тональність зі спокійним знудженим тоном. На противагу цьому, тональність розвитку подій в деяких місцях є загострено драматичною, представленою такими тонами, як пригнічений, сумний та іронічний. У кульмінації авторка працює із драматичною тональністю, котра стає максимально відчутною в останній сцені.

Оригінал	68,0	68,0	68,0	68,0	68,0	68,0	68,0	68,0	68,0	68,0	680,0
Переклад без ДПА тексту	50,5	58,5	52,0	51,0	50,0	60,0	55,5	51,0	53,5	58,5	540,5
Переклад після ДПА тексту	65,0	61,5	65,5	65,0	59,5	65,0	62,0	61,0	63,0	63,0	630,5

ДПА= доперекладацький аналіз.

Перший ряд таблиці № 1 містить кількість семантичних одиниць перекладу, виокремлених в оригіналі, тому їхня кількість є незмінною. Другий ряд містить чисельні показники відтворення обраних семантичних одиниць у перекладі, здійсненому без виконання аналізу, третій ряд стосується перекладів, здійснених після доперекладацького аналізу тексту за розробленою і запропонованою нами методикою.

Коефіцієнт покращення рівня адекватності перекладу (z) було підраховано через різницю середніх арифметичних отриманих показників (54,05 та 63,05), які було переведено у процентне співвідношення, де y – це середнє арифметичне кількості семантичних одиниць, відображених у перекладі без виконання доперекладацького аналізу тексту, а x – середнє арифметичне кількості семантичних одиниць, відображених у перекладі після виконання доперекладацького аналізу тексту.

$$z_1 = \frac{\bar{y} \times 100\%}{68} = \frac{54,05 \times 100\%}{68} = 79,4852941176\%$$

$$z_2 = \frac{\bar{x} \times 100\%}{68} = \frac{63,05 \times 100\%}{68} = 92,7205882353\%$$

$$z = z_2 - z_1 = 92,7205882353\% - 79,4852941176\% = 13,2352941177 \approx 13\%$$

Це дало показник 13%, що є прямим підтвердженням гіпотези експерименту.

Узагальнений аналіз адекватності художнього перекладу новел має відбуватися за параметрами: відображення змісту, відображення форми, відображення тональності (короткі речення як вияв драматичної тональності), комунікативної мети (опитування), експресивності (на синтаксичному рівні, стилістичні особливості, англіцизми, сленг). Аналіз перекладів на їх адекватність та опитування інформантів щодо відбиття функціонально-ситуативного змісту тексту оригіналу дають повне уявлення про якість здійсненого перекладу, ступінь його адекватності та еквівалентності засобів.

ВИСНОВКИ

1. Доперекладацький аналіз художнього тексту має певні закономірності, відповідно до яких у його межах досліджують такі характерні ознаки художнього тексту, як естетична інформація, фікційність, антропоцентризм, образність, які реалізуються в мові оригіналу. *Доперекладацький аналіз тексту* – це аналіз, який здійснюється перекладачем на підготовчому етапі роботи над перекладом та

складається з аналізу його екстралінгвальних факторів, до яких належать контексти історичної епохи та історичного сприйняття твору, читача, автора та його літературного доробку, а також лінгвальних факторів: жанр і рід літератури, семантика, прагматика, аналіз горизонтальної та вертикальної структур, тональність, стилістичні засоби фонетичного, морфологічного, лексичного та синтаксичного мовних рівнів.

2. Більшість основних моделей перекладу, а саме: ситуативна, трансформаційна, семантична, комунікативна та інформативна полягають у пошуку одиниць перекладу (мовні одиниці, синтаксичні структури, повідомлення, зміст та смисл), їх зведенні до єдиної одиниці, наявної в усіх мовах, та пошуку відповідників у мові перекладу, які використовуються для опису такої одиниці. За комунікативною моделлю важливими є такі фази перекладу, як усвідомлення, інтерпретація та заміна. Усі моделі перекладу можна об'єднати у дві групи. До першої групи належать моделі перекладу, які мають такі основні стратегії, як одомашнення, відчуження та текст-гібрид. До другої групи належать моделі із стратегіями ілюзіонізм та антиілюзіонізм.

Запропонована методика доперекладацького аналізу художнього тексту складається з п'яти основних етапів, на яких дається відповідь на питання «хто?», «кому?», «що?», «де та коли?», «як?» і «навіщо?». На кожному етапі досліджується певний шар художнього твору: контекст автора, його творів та історичний контекст, контекст читача, семантичний рівень або ж зміст твору, виражений у горизонтальній структурі твору, час і місце дії, культурний контекст твору, жанр та рід тексту, його вертикальна структура, тональність, лексичний, морфологічний, фонетичний, синтаксичний та стилістичний рівні, і, насамкінець, прагматика твору. Для цього пропонується використовувати такі методи аналізу: wide reading, методи теорії сприйняття та когнітивного підходу (висунення гіпотези, експеримент, аналіз отриманих даних та їх інтерпретація), герменевтичний метод (герменевтичне коло), close reading або ж монографічний аналіз тексту (за Ю.М. Лотманом) та теорія скопосу.

Доперекладацький аналіз тексту має практичний характер і може виступати частиною загального процесу встановлення скопосу твору. Такий аналіз стосується не лише внутрішньо-текстових, але і зовнішньо-текстових факторів (культурний, комунікативний та ситуативний компоненти тексту оригіналу). Успішному виконанню художнього перекладу, який у перекладознавстві також розглядають як інтерпретацію художнього тексту, передують ціла низка як фізичних, так і смислових маніпуляцій із текстом, його текстопідготовка, що містить детальний аналіз, тобто доперекладацький аналіз тексту.

3. Уточнена модель жанру «новела» представлена у вигляді горизонтальної, вертикальної структур і тональності тексту. Аналіз горизонтальної структури тексту дав змогу отримати повне уявлення про кількість структурних елементів та необхідність їх відображення у перекладі. Відмінною від типової структури: назва, зав'язка, розвиток подій, апогей, розв'язка є горизонтальна структура новели Карін Іванчич «Паніка» у якій відсутня розв'язка. Це вимагає від перекладача високого ступеня майстерності задля адекватного відображення кульмінації, яка закладає основу для варіативності можливих кінцівок. При цьому горизонтальна структура

жанрової форми новели не збігається з авторською структурою новел, представленою у членуванні тексту на розділи (напр. новела Хартмута Ланге «Cellistin» має за авторською композицією два розділи, але в них представлені всі елементи горизонтальної структури жанрової форми «новела»). Причина полягає у тому, що автори пристосовують структуру творів до реалізації типових тем і мотивів новел: смерть і самогубство протагоністів, світло і темрява, життя і смерть, смерть і безсмертя (насамперед історичні новели про митців), самотність, любов і втрата коханих і т.д. Аналіз вертикальної структури новел показав, що в них використовуються всі основні КМФ, а у новелі «Паніка» всі три основні типи композиційно-мовленнєвих форм представлені у своїй класичній формі: перший розділ «Каміння...» відповідає КМФ «опис», домінантною КМФ другого розділу «...і плоть» є розповідь, а третього розділу «Правда» – міркування. Ретельний доперекладацький аналіз горизонтальної та вертикальної структур оригіналу дає можливість адекватного відображення його структурних елементів у вигляді архітектонічних форм у перекладі та адаптації графічного образу тексту оригіналу в тексті перекладу.

4. Уведені поняття «контрафактуального топосу» та «контрафактуальних топонімів» належать до носіїв ідейного змісту художнього твору, що має бути досліджений у доперекладацькому аналізі топосу тексту. *Контрафактуальний топос* – це сукупність контрафактуальних топонімів твору. *Контрафактуальний топонім* – це фіктивний топонім, вигаданий автором для створення топосу художньої картини світу, насамперед у пригодницькій та науково-фантастичній літературі, а також реальний топонім, перенесений автором у невластивий для нього ареал з метою символічного відбиття ідейного змісту художнього твору. Без урахування ступеня «етнічності» автора й читача перекладу образне світосприймання автора, відбите у художньому тексті, буде читачем сприйматися у неповному обсязі, а його правильне відображення у перекладі є інструментом досягнення адекватності перекладу. Ідентифікація лінгвокультурам у тексті оригіналу та їх дослідження допомагають перекладачеві адекватно відобразити типізований колорит оригіналу в перекладі (напр. *Silent Woods von Antonin Dvořák* – *Silent Woods* Антоніна Дворжака).

5. Здійснення доперекладацького аналізу художнього тексту призводить до глибшого його розуміння і, відповідно до цього, забезпечує встановлення перекладачем конкретної мети та завдань, які сприяють досягненню функціональної адекватності перекладу як найвищої форми відповідності тексту перекладу текстові оригіналу та визначення основної стратегії перекладу (одомашнення, відчуження, текст-гібрид). Це знайшло практичне застосування у здійсненому й опублікованому перекладі художнього твору Карін Іванчіч «Паніка» українською мовою, що є текстом-гібридом із домінантною стратегією відчуження, згідно з якою відтворювалася більшість реалій оригіналу. При перекладі деяких із них використовувалася стратегія одомашнення.

6. Співвідношення понять адекватності й еквівалентності дало можливість об'єднати в три групи представників різних шкіл перекладу за принципом уживання обох або одного з цих понять для позначення якості перекладу, як кінцевого продукту. За В.Н. Комісаровим еквівалентність класифікується за рівнями (рівень

мовних знаків, рівень висловлювань, рівень структури повідомлення, рівень опису ситуації та рівень мети комунікації). Еквівалентність – це категорія кінцевого продукту (перекладу) щодо тексту оригіналу, а адекватність – якість кінцевого продукту відносно процесу його творення (здійснення перекладу).

Загальний аналіз адекватності й еквівалентності перекладу досліджуваної німецькомовної новели Карін Іванчіч «Паніка» за критеріями: зміст, форма та комунікативна мета засвідчив еквівалентність тексту перекладу щодо тексту оригіналу за такими елементами, як горизонтальна та вертикальна структури (відображення КМФ та АМФ), сюжетні лінії, параграфемні засоби, тональність тексту, його експресивність, відбиття головної ідеї твору – попередити негативні тенденції розвитку сучасного суспільства за допомогою зображення трагічних подій у новелі, а також еквівалентності комунікативної мети, відбитої в емоційному впливі на читача задля реалізації ідеї твору. Еквівалентна тональність експозиції, розвитку подій та кульмінації перекладу була підтверджена соціологічним опитуванням читачів.

7. Проведений перекладацький експеримент на підтвердження гіпотези щодо ефективності доперекладацького аналізу тексту для досягнення його адекватності засвідчив, що здійснення такого аналізу тексту до початку роботи над його перекладом підвищує рівень адекватності транслату приблизно на 13%.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Іваненко Я. А. Співвіднесеність адекватності й еквівалентності в доперекладацькому аналізі тексту / Я. А. Іваненко // Нові концепції викладання іноземної мови у світлі сучасних вимог : матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції, 11 лист. 2010 р., м. Київ. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010 – С. 94-98.

2. Іваненко Я. А. Merkmale eines literarischen Textes als Grundlage für seine vortranslatorische Analyse / Я. А. Іваненко // Науковий збірник праць магістрів кафедри теорії і практики перекладу з німецької мови. – 2011. – Вип. 1. – С. 34-41.

3. Іваненко Я. А. Характерні ознаки жанру новели у доперекладацькому аналізі тексту / Я. А. Іваненко // Наукові записки. Серія : філологічні науки (мовознавство). – 2012. – Вип. 104 (1). – С. 259-263.

4. Іваненко Я. А. Der literarische Text und seine Merkmale als Objekt der vortranslatorischen Analyse / Я. А. Іваненко // Україна і світ : діалог мов та культур : матеріали студентської науково-практичної конференції, 30 бер. – 1 квіт. 2011 р., м. Київ. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – С. 97-98.

5. Іваненко Я. А. Культурологічні засади доперекладацького аналізу тексту / Я. А. Іваненко // Наукові записки. Серія : філологічні науки (мовознавство). – 2013. – Вип. 116. – С. 301-305.

6. Іваненко Я. А. Hermeneutischer Ansatz in der vortranslatorischen Textanalyse / Я. А. Іваненко // Україна та німецькомовні країни в діалозі літератур, мов та культур : матеріали XX міжнародної науково-практичної конференції Асоціації українських германістів, 27 – 28 вер. 2013 р., м. Львів. – Львів : ПАІС, 2013. – С. 94-96.

7. Ivanenko Ia. A. Vortranslatorische Textanalyse aus der Sicht der Hermeneutik (gezeigt an der Novelle Panik von Karin Ivancsics) / Ia. A. Ivanenko // Germanistik in der Ukraine. – 2013. – Jahrbuch 8. – S. 25-29.

8. Іваненко Я.А. Топоніміка у доперекладацькому аналізі тексту / Я. А. Іваненко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 47 ч. 1. – С. 382-387.

9. Ivanenko, Ia. A. Vortranslatorische Analyse des vermittelten migrantenfeindlichen Weltbildes rechtsextremer Figuren in der Novelle von Karin Ivancsics „Panik“ / Ia. A. Ivanenko // Osijeker Studien zu slawisch-deutschen Kontakten in Geschichte, Sprache, Literatur und Kultur – Band 2. – Aachen : Shaker Verlag, 2014. – S. 339-357.

10. Іваненко Я. А. Методика доперекладацького аналізу художнього тексту на заняттях з перекладу / Я. А. Іваненко // Нові концепції викладання іноземної мови у світлі сучасних вимог : матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції, 5 лист. 2014 р., м. Київ. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 55-58.

11. Іванчич, К. Паніка : новела / Карін Іванчич ; пер. з нім. Я. А. Іваненко. – К. : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – 187 с.

АНОТАЦІЯ

Іваненко Я. А. Функціональна специфіка доперекладацького аналізу тексту сучасних німецькомовних новел. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» МОН України. – Одеса, 2014.

Дисертацію присвячено дослідженню перекладу як процесу та розробці методики доперекладацького аналізу тексту художніх творів на прикладі сучасних німецькомовних новел. Предметом дослідження стали доперекладацький етап роботи з текстом, у межах якого встановлено особливості художнього тексту, релевантні для аналізу, розробка його методики та ефективність у досягненні адекватності перекладу сучасної німецькомовної новелістики. Уточнено поняття «доперекладацький аналіз тексту» – це аналіз, який здійснюється перекладачем на підготовчому етапі роботи над перекладом та складається з аналізу його екстралінгвальних факторів, до яких належать контексти історичної епохи та історичного сприйняття твору, читача, автора та його літературного доробку, а також лінгвальних факторів: жанр і рід літератури, семантика, прагматика, аналіз горизонтальної та вертикальної структур, тональність та стилістичні засоби фонетичного, морфологічного, лексичного та синтаксичного мовних рівнів. Завдяки доперекладацькому аналізу корпусу текстів виявлено новий вид топосу і схарактеризовано поняття «*контрафактуальний топос*» – сукупність контрафактуальних топонімів твору і «*контрафактуальний топонім*» – це фіктивний топонім, вигаданий автором для створення топосу художньої картини світу, насамперед у пригодницькій та науково-фантастичній літературі, а також топонім, реально існуючий і перенесений автором у невласливий для нього ареал з метою символічного відбиття ідейного змісту художнього твору.

У дослідженні запроваджено методику перевірки тексту перекладу на адекватність, згідно з якою пропонується послуговуватись семантичною одиницею перекладу. Запропонована методика використовувалась у перекладацькому експерименті на підтвердження висунутої гіпотези, щодо ролі доперекладацького аналізу тексту у покращенні (приблизно на 13%) якості перекладу.

Ключові слова: доперекладацький аналіз тексту, адекватність, еквівалентність, моделі тексту, моделі перекладу, екстралінгвальні та лінгвальні фактори, аналіз художнього тексту, художній переклад.

АННОТАЦІЯ

Иваненко Я. А. Функциональная специфика предпереводческого анализа текста современных немецкоязычных новел. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского» МОН Украины. – Одесса, 2014.

Диссертация посвящена исследованию перевода как процесса и разработке методики предпереводческого анализа художественных произведений на примере современных немецкоязычных новелл. Предметом исследования стали: предпереводческий этап работы с текстом, в рамках которого исследованы релевантные для него особенности художественного текста, разработка его методики и эффективность в достижении адекватности перевода современной немецкоязычной новеллистики. Уточнено понятие «*предпереводческий анализ текста*» – это анализ, совершаемый переводчиком на подготовительном этапе работы над переводом и состоящий из анализа его экстралингвальных факторов, к которым относятся контексты исторической эпохи и исторического восприятия произведения, читателя, автора и его литературного творчества, а также лингвальных факторов: жанр и род литературы, семантика, прагматика, анализ горизонтальной и вертикальной структур, тональность и стилистические средства фонетического, морфологического, лексического и синтаксического языковых уровней. Благодаря предпереводческому анализу корпуса текстов выявлено новый вид топоса и охарактеризовано понятия «*контрафактуальный топос*» – совокупность контрафактуальных топонимов произведения и «*контрафактуальный топоним*» – это фиктивный топоним, выдуманный автором с целью создания топоса художественной картины мира, в первую очередь в приключенческой и научно-фантастической литературе, а также топоним, реально существующий и перенесенный автором в несвойственный для него ареал с целью символического отображения идейного содержания художественного произведения.

В исследование введена методика проверки текста перевода на адекватность, согласно которой предлагается использовать семантическую единицу перевода. Предлагаемая методика использовалась в переводческом эксперименте, целью которого было подтверждение гипотезы касательно роли предпереводческого анализа текста в улучшении (приблизительно на 13%) качества перевода.

Ключевые слова: предпереводческий анализ текста, адекватность, эквивалентность, модели текста, модели перевода, экстралингвальные и лингвальные факторы, анализ художественного текста, художественный перевод.

SUMMARY

Ivanenko Ia. A. Functional specificity pre-translational text analysis of contemporary German-language novels. – Manuscript.

The Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.16 – Translation Studies. – The State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky” of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2014.

The thesis is devoted to translation as a process and the development of methods of pre-translational analysis of literary works on the example of modern German-language novels. The research is focused on pre-translational phase of work with the text, in the frame of which the features of the artistic (literary) text, the basic theory of translation, linguistics and literature, as well as the methods used in these theories and in the development of contemporary translation studies have been investigated.

Based on the theories discussed in the dissertation, a methodology of pre-translational text analysis was developed, its relevance in the translation of works of art – investigated, as well as effectiveness in achieving the adequacy of the translation of contemporary German-language novel. The notion of pre-translational text analysis was characterized as the analysis, performed by an interpreter at the preparatory stage of translation and consists of an analysis of its extralinguistic factors, which include the contexts of the historical period and historical perception of the work, the reader, the author and his literary work, and lingual factors: genre and kind of literature, semantics, pragmatics, analysis of horizontal and vertical structures, tone and stylistic means of phonetic, morphological, lexical and syntactic levels. The main strategy of translating novel of contemporary Austrian writer Karin Ivancic «Panik», established on the basis of pre-translational text analysis, is the strategy of alienation, especially clearly manifested in the toponymy of this work.

The notions "counterfactual topos" and "counterfactual toponym"(this sort of toponyms was found in the corpus of analyzed texts) have been defined. Counterfactual topos is a collection of counterfactual toponyms in the literature work. Counterfactual toponym is a fictitious toponym, coined by the author to create a topos of artistic view of the world, primarily in the adventure and science fiction literature, as well as the toponym, really existing and transferred by the author in an unusual area with the purpose of symbolic display of the ideological content of the work.

The study introduced the methodology of checking the adequacy of the translation of the text, according to which the semantic translation unit can be used. The proposed method was used in translational experiment whose purpose was to confirm the hypothesis about the role of pre-translational text analysis for the improvement (about 13%) of the quality of the translation. The classification of semantic translation units according to the parts of speech was established as well.

General analysis of the adequacy and equivalence of translation under investigation of German novel by Karin Ivancic "Panic" by the criteria: content, form and communicative goal testified the equivalence of translated text to the original one in such

elements as the horizontal and vertical structure (mapping composition form and architectonic form), plot lines, paragraph means, the tone of the text, its expressiveness, displaying the main idea of the work (to prevent negative trends in the development of modern society through images of tragic events in the novel), as well as equivalence and communicative goals expressed in the emotional impact on the reader to realize the idea of the work. Equivalent tone of exposure of events development and the climax of translation was confirmed by the opinion poll of readers.

Keywords: pre-translational text analysis, adequacy, equivalence, the model of the text, the translation model, lingual and extralingual factors, analysis of literary text, literary translation.